

RUSIA ȘI PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN EPOCA REGULAMENTARĂ. O PERSPECTIVĂ CULTURALĂ

Lucrarea de față face parte dintr-un proiect mai întins despre receptarea slavilor – în calitate de contemporani – în scrisul istoric românesc, de-a lungul secolului al XIX-lea. Se impune aici o explicație: în vechea istoriografie românească, slavii erau receptați în calitate de parte a trecutului istoric (fenomenul slavonismului cultural, vechile relații româno-slave – la Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, stolnicul Constantin Cantacuzino) și în calitate de contemporani (mai ales polonii, rușii și cazacii – la Grigore Ureche, Miron Costin, Dimitrie Cantemir, Ion Neculce). În această lucrare, ne vom concentra asupra *analizei receptării unor contemporani*.

Desigur că problematica încadrabilă aici este mult mai cuprinzătoare. Din ea face parte receptarea panslavismului în istoriografia de la jumătatea secolului al XIX-lea, imaginea Rusiei în contextul războiului Crimeii, a războiului de independență, atitudinea istoriografiei față de mișcările de emancipare națională ale bulgarilor, sârbilor, polonezilor și ucrainenilor și „provocările” naționale pe care acestea le creează românilor etc.

Considerațiile introductive asupra impactului Rusiei asupra *spiritului public* în Principate (termenul a fost vehiculat de istoriografia mai veche, I.C. Filitti etc.) vor fi adâncite prin analiza a două segmente speciale ale societății: învățământul și presa.

O cercetare de acest fel ne obligă la o succintă prezentare a epocii; vom încerca de aceea să conturăm câteva idei, fără pretenția de a rezuma sau sintetiza subiectul, ci mai degrabă cu scopul de a atenționa asupra unor factori care ni se par importanți din perspectiva subiectului nostru.

În secolul al XVIII-lea se declanșează așa-numita „criză orientală” sau „problemă turcească”: criza politică, militară, economică a Imperiului Otoman, cu consecințe grave asupra societății și a stabilității regiunii sud-est europene și a Orientului Apropiat, a deschis calea competiției diplomatice, militare, comerciale, culturale nu în ultimul rând, dintre Rusia și Austria în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est. În Principate, Rusia și-a făcut tot mai simțită prezența în această epocă, fiind vorba de o prezență *militară* (războaie cu Imperiul Otoman, ocupații militare, recrutarea de voluntari din Moldova și Muntenia) și *diplomatică* (agenți diplomatici, trafic de influență pe lângă domnitori, clasa boierească sau la Constantinopol, folosirea clerului care se mișca pe un spațiu întins, între Rusia, Principate, Constantinopol, Muntele Athos, Grecia și Locurile Sfinte). De cea mai mare importanță este succesiunea de evenimente din deceniul trei al secolului al XIX-lea: revoluția lui Tudor Vladimirescu, războiul din anii 1828-1829 și ocupațiile otomane și rusă în Principate, tratatul de la Adrianopol din 1829¹.

În urma ocupației din 1828, Rusia plănuia o prezență militară mai de durată în Principate, pe care o pregătește prin elaborarea *Regulamentelor Organice*, care trebuiau să joace rolul unor constituții. Comisiile de redactare ale regulamentelor s-au întrunit la București și Iași, forma finală a actelor urmând să fie dată la St. Petersburg.

După 1828, prezența rusă a devenit foarte vizibilă nu doar din punct de vedere militar, ci și al deciziilor politice; instituțiile politice erau complet subordonate autorităților de ocupație rusești. Personajele ruse cele mai influente ale regimului sunt Feodor Petrovici Pahlen (consilier privat al țarului și președinte al divanelor Principatelor); Matei Liovevici Minciaki (consulul

¹ Cadrul politic al vremii la Gheorghe Adamescu, *Epoca regulamentară din punct de vedere politic și cultural*, în *Literatura și arta română*, III, 1898-1899, p. 287-289; Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1934, p. 9-21; Keith Hitchins, *Românii 1774-1866*. Traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1996, p. 178-245; Emmanuel Turczynski, *De la iluminism la liberalismul timpuriu. Vocile politice și revendicările lor în spațiul românesc*. Traducere de Irina Cristescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, p. 138-154, 168-190; Gerhard Blotner, *Die antirussische Stimmung in der Donaufürstentümern 1830-1848 vornehmlich aus der Sicht zeitgenössischer österreichischer Quellen*, în *Südost-Forschungen*, 42, 1983, p. 223-224.

general rus în Principate) și mai cu seamă Pavel Kiseleff. Acesta din urmă era reprezentantul țarului în Principate pentru aplicarea tratatului de la Adrianopol și președinte plenipotențiar al Divanurilor; în fapt, guvernator cu autoritate deplină asupra celor două țări până în anul 1834, când s-au restabilit domniile pământene, prin domnii Alexandru Ghica și Mihail Sturdza.

Trebuie să menționăm aici că regimul de ocupație rusească (prezența Rusiei per ansamblu) a adus în Principate un număr impresionant de „specialiști” ruși sau aflați în slujba Rusiei, de la ofițeri și clerici până la ingineri, medici, naturaliști sau istorici. Desigur, nu prezența tuturor acestora în Principate poate fi pusă în legătură directă cu ocupația rusă sau cu tendințele politicii ruse, dar prezența lor (primii apar după jumătatea secolului al XVIII-lea) dovedește un interes al Rusiei pentru Principate, care trebuie încadrat în procesul de „descoperire” de către Rusia a Europei de Sud-Est și a Balcanilor².

Dintre „specialiștii” ajunși în Principate în contextul politicii și ocupației rusești și a căror activitate este mai bine cunoscută, menționăm pe câțiva: medicul de origine germană Jacob Cihac (Czihak) (organizator la Iași a unor spitale și a Societății de Științe Naturale și tatăl viitorului etimologist Alexandru Cihac), Iurii Venelin (istoric, căutător prin arhive, prim editor al documentelor slavone din Țările Române, este trimis de Academia Imperială de Științe a Rusiei într-o misiune științifică în Principate și Bulgaria, în anii 1830-1831)³, geologul Mihalik de Hodočin (schitează planuri pentru întemeierea unor băi publice), N. Mavros (are preocupări de arheologie și numismatică), M. Fauthon de Verrayon (organizator al arhivelor), diverși ingineri topografi sau de mine, medici care au cercetat bogățiile naturale și apele minerale ale Principatelor. Aici trebuie să includem pleiada de istorici mai mult sau mai puțin profesioniști care, începând cu V.G. Barski la 1785 și terminând cu slaviști de talia lui Alexandr Jacimirski pe la 1900, au cercetat, inventariat și publicat „antichitățile” din Principate (obiecte de cult, monumente de arhitectură, dar mai ales fonduri de manuscrise și carte veche)⁴. Mai putem aminti aici artiști (este atestat un harpist Paulicec) sau librari (un Iosif Romanov, Visarion Rusul), o pleiadă de tehnicieni sau cărturari care, într-un fel sau altul, au traversat Principatele sau și-au desfășurat pentru un timp activitatea aici. Unii au contribuit în mod real la progresul unor domenii (de exemplu medicul Jacob Cihac sau istoricul Venelin), au publicat articole în presa vremii, manuale, cărți de diferite specialități, sau s-au întreținut ca profesori de limba rusă (asupra acestui aspect vom reveni mai jos)⁵.

Nu este mai puțin adevărat că, din punct de vedere cultural, Rusia avea în mod tradițional o imagine pozitivă în Principate: încă din secolul al XVIII-lea, prin ofițerii, comercianții și diplomați ei, prin cărțile și presa care pătrund în Principate, Rusia devenise un adevărat colportor al ideilor celor mai înaintate ale Europei, mai ales a celor derivate din Luminile franceze (mai rar germane)⁶.

Cele două Regulamente Organice, adoptate în mai, respectiv octombrie 1831, în Țara Românească și Moldova, au îndeplinit pentru câteva decenii funcțiunile unor constituții și au dat naștere a ceea ce istoriografia de astăzi numește *regimul regulamentar*. Dincolo de conținutul astăzi

² Sugestii la Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*. Traducere din engleză de Bianca Rizzoli, București, Editura Humanitas, 2000, 539 p.

³ Onufire Vințeler, *Iuri Ivanovici Venelin și România*, în *Romanoslavica*, XXIII, 1985, p. 279-294; Ilie Minea, *Un vechi cercetător al arhivelor noastre [Iurie Venelin]*, în *Revista Arhivelor*, III, 1936-1937, 1, p. 47-49; vezi și Tamara Bajcura, *Jurij Ivanovič Venelin*. Slovacke Pedagogicke Vidavnictvo v Bratislavi. Vydil ukrainskoi literatury v Prjašovi, 1968, 304 p.

⁴ D.P. Bogdan, *Texte slavo-române în lumina cercetărilor rusești*, în *Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe*, București, Academia R.P.R. Institutul de Studii Româno-Sovietic, 1957, p. 248-252.

⁵ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 364-370; Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, Institutul de Istorie Națională, 1947, p. 277-278; Nicolae Iorga, *Gh. Asachi ca tipograf și editor. După „Catalogul” lui din 1847*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXIV, 1912, p. 751-753.

⁶ Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles* (II), în *Revue Roumaine d'Histoire*, X, 1971, 2, p. 303-311; Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*. În românește de Aurelia Creția. Prefață și note de Alexandru Dușu, București, Editura Univers, 1982, p. 145-160.

binecunoscut al celor două acte⁷, merită pomenit modul în care ele și regimul căruia i-au stat la bază au fost evaluate de către contemporani și istoriografie. Unii au supralicitat rolul lor modernizator: o publicație contemporană scria despre Kiseleff că „[...] administrațiunea lui în Principate formează *vîrsta lor de aur și timpurile lor poetice* [s.n.]” sau îl considerau pe acesta drept „părinte și regenerat al Patriei române”⁸, iar alții – spre exemplu Gheorghe Adamescu – s-au întrebat dacă regimul regulamentar era „numai o facere de bine desinteresată” sau un program sistematic de cucerire? Același autor arăta că regimul instituit sub comanda contelui Kiseleff avea ca scop „[...] să infiltreze în spiritul poporului dragostea de Rusia, să deschidă drumul cuceririi pacinice”, ca o etapă ulterioară anexării Basarabiei, opinie care, credem noi, este cea mai apropiată de realitate⁹.

Pentru raportul de forțe din Principate este semnificativă prezența în textele publicate ale Regulamentelor Organice a unor apendice, în conformitate cu care Principatele nu puteau modifica textul acestora fără acordul Rusiei; aceste apendice nu făceau parte din textele definitive redactate și aprobate de comisiile de la București, Iași și St. Petersburg, fiind introduse abuziv de autoritățile ruse, doar în varianta de text dată tiparului¹⁰. Ele nu au făcut decât să sporească neîncrederea și temerile cercurilor politice din Principate cu privire la intențiile Rusiei.

De altfel, nici contemporanii cei mai critici nu au negat rosturile modernizatoare ale celor două acte constituționale și ale regimului regulamentar, dar s-a observat controlul strict pe care l-a instituit Rusia, ceea ce a nemulțumit categoriile sociale cele mai diverse. Boierimea, lezată de reformele politice și sociale care derivau din aplicarea regulamentelor și de direcția pe care rușii tindeau să o dea comerțului și economiei Principatelor, avea tendința să privească cu simpatie spre Austria sau cu nostalgie spre Turcia. Clerul era vexat de amestecul ierarhiei bisericești ruse și rechizițiile operate de armata de ocupație asupra bunurilor bisericești și mănăstirești, iar populația civilă (urbană sau din mediul rural) era lovită de rechizițiile, încartiruirile și obligațiile impuse de autorități. Chiar boieroaicele, care – scrie I.C. Filitti – „[...] țineau mult la Ruși și îi chemau din toată inima pentru a naturaliza în țările lor obiceiurile europene [...] îmbrățișară de astădată interesele soților lor și alcătuiră între ele un fel de ligă contra noilor mosafiri”¹¹.

Starea „spiritului public” din Principate la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a fost caracterizată de I.C. Filitti după cum urmează: „Principatele treceau, într-adevăr, printr-o curioasă criză. De o parte încă urmele turcești, de alta avântul spre propășire, fără a se ști încă ce soartă politică vor avea. Un guvern reprezentativ, sub privegherea și amestecul zilnic al Rusiei. O societate ce se sbătea între obiceiurile orientale și europenești. Occidentalism în forme și eleganțe, mai mult decât în spirit și caracter. Transiție și contrast în toate, în case, în îmbrăcăminte, în legi, în limbă chiar”¹².

Mai recent, Ștefan Cazimir a surprins și el „dilemele” culturale ale societății moldo-muntene de la 1800 prin prisma atitudinii față de vestimentație. El arăta rostul ocupațiilor rusești pentru promovarea modei și gusturilor occidentale: „Dansurile occidentale au fost învățate de la ruși” și că „[...] vîntul occidentalizării bate inițial de la est și întîmpină împotriviri de la sud”¹³, și că până la o asumare mai hotărâtă a modei și vestimentației occidentale, la sfârșitul fiecărei ocupații rusești boierimea și protipendada revenea la vechea vestimentație orientală.

⁷ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 223-370.

⁸ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 299-300.

⁹ *Ibidem*, p. 300, 391. Vezi și Garabet Ibrăileanu, *Spiritul Critic în Cultura Românească*, ediția a II-a, Iași, Viața Românească, 1922, p. 72.

¹⁰ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 300-301.

¹¹ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 21-25 (citatul de la p. 25); Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848)*. Traducere de Maria Carpov, București, Editura Humanitas, 1995, p. 101-103; G. Blottner, *op. cit.*, p. 224-228.

¹² I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic. 1834-1848*, București, Librăriile Sococ și Sfetea – Leipzig, Otto Harrassowitz – Viena, Gerold, 1915, p. 244.

¹³ Ștefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 20, 27-28; P. Eliade, *op. cit.*, p. 145-160.

După trecerea primului șoc al ocupației militare (1828), în Principate au început să se manifeste opinii favorabile ocupației ruse, văzând în aceasta un impuls modernizator și o cale de impunere de reforme politice și sociale. În presă – controlată și cenzurată de autorități – a început să se scrie favorabil despre Rusia, insistându-se (foarte probabil pentru că aceasta era principala temere) pe bunele intenții ale Rusiei și rostindu-se fraze care amintesc de anii '50 în blocul sovietic: „Scăparea noastră vine de la Nord. Totul ne leagă de Rusia; ea e mama noastră”¹⁴.

Relatând trecerea Nistrului în drum spre Rusia (1830), Asachi scria următoarele despre râul care a fost martor al „[...] singelui strămoșilor noștri vărsat întru apărarea patriei [...] Astăzi însă moldoromânul calcă cu încredere pe acest pământ, de unde-i răsare mîntuirea și scutirea”¹⁵.

Istoriografia a remarcat importanța ocupațiilor rusești în Principate (a prezenței ruse – sub diferite forme – în general) pentru procesul de modernizare a societății și a ideilor. I.C. Filitti și alții afirmă că după 1821 are loc deșteptarea spiritului public, proces care a primit însă din partea Rusiei un răspuns bivalent. Pe de o parte, aceasta trebuia să-și susțină inovațiile constituționale și, în general, reformele conținute de Regulamentele Organice (un experiment reformativ de care provinciile obișnuite ale Rusiei nu aveau parte!). Pe de altă parte, ea conștientiza pericolul scăpării de sub control a elitelor și inteligenței dispuse la modernizare¹⁶. Mai ales după 1834, după înăbușirea revoluției poloneze, care a dovedit potențialul periculos al unor cuvinte precum *patrie* – *neatîrnare* – *libertate*, pe care chiar ea le-a vehiculat anterior în sens antiotoman, Rusia și-a temperat atitudinea liberală și reformatoare pe care o afișa în Principate. Aceasta a dus la schimbarea atitudinii „populare” față de Rusia: a boierimii, a cărei autoritate politică fusese știrbită de regimul regulamentar și ale cărei interese economice nesocotite, a tineretului studios întors de la universități apusene – așa-numiții *bonjuriști*, a păturii orășenești, toate acestea în contrapartidă cu sporul de popularitate al Franței¹⁷.

În acest sens, poate fi menționat un „studiu de caz” despre avatarurile unuia dintre tinerii boieri întorși din Occident pe la 1840, anume Mihail Kogălniceanu¹⁸. Imediat după întoarcerea de la studii din Germania și Franța, a intrat în atenția atotputernicului consul rus de la Iași. Lider de opinie al generației sale, împotriva lui Kogălniceanu s-au luat măsuri de îngrădire a libertății de mișcare și de opinie, obstrucționându-i-se prezentarea de memorii sau publicarea de articole de presă, precum și plecarea în străinătate (a fost urmărit de oamenii consulului și ai domnitorului Mihail Sturdza până și la Paris).

Presiunile de ordin politic și cele exercitate asupra mișcării literare, presei, învățământului au consolidat imaginea negativă despre Rusia în Principate. În această privință, Gheorghe Adamescu distinge chiar două etape, al căror punct de turnură l-a considerat a fi anul 1840, când spiritul public devine în mod clar nefavorabil Rusiei, conturându-se tabăra tinerilor cu vederi progresiste, în opoziție cu bătrânii conservatori¹⁹.

Un caz considerat reprezentativ este acela al domnitorului muntean Alexandru Ghica caracterizat în epocă, în ciuda vederilor sale pro-ruse, drept patriot și progresist și care totuși, la un moment dat, nu a mai corespuns așteptărilor „consilierilor” ruși, așa încât a fost înlocuit cu mai obedientul Gheorghe Bibescu²⁰.

Tot mai multe voci se ridicau, explicit sau mai puțin explicit, împotriva regimului regulamentar, care a început să fie tot mai des perceput ca *Ancien Régime*. Grigore Alexandrescu a fost arestat pentru fabula *Lebăda și puinul de verb*, Kogălniceanu, traducător al unei lucrări franceze

¹⁴ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 388.

¹⁵ Gheorghe Asachi, *Opere*, vol. II. Ediție critică și prefață de N.A. Ursu, București, Editura Minerva, 1981, p. 333-334.

¹⁶ E. Turczynski, *op. cit.*, p. 13, 138-154; I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 239-240; Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 388; G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 72-75.

¹⁷ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 239-262.

¹⁸ Ion Varta, *M. Kogălniceanu în corespondența diplomatică rusă, 1844-1847*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 1992, 4, p. 41-45.

¹⁹ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 389.

²⁰ *Ibidem*, p. 388; I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 240-241. Vezi și G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 72-75.

despre Imperiul Otoman, era amenințat cu exilul pentru versul „A tout coeurs bien nés que la patrie est chère”. Revista *Harpa română* a fost suspendată pentru publicarea unui inofensiv articol despre whist, iar cursul de istorie națională ținut de sus-pomenitul Mihail Kogălniceanu la Academia Mihăileană din Iași era interzis pentru direcția prea „națională” pe care i-o imprimase conferențiarul și pentru afirmații precum aceea că prețuiește mai mult victoriile lui Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul decât cele ale grecilor și romanilor.

Campionul campaniei anti-ruse avea să devină Ion Heliade-Rădulescu, personaj a cărui atitudine față de Rusia s-a schimbat radical în cursul anilor 1840. Inițial om al regimului, editor al principalei gazete muntene, *Curierul românesc* (1829), agreată de regim și devenită oficios al acestuia, ulterior scrie și publică numeroase articole, satire și poezii în care denunță ocupația rusă și regimul regulamentar²¹. Un alt reprezentant al opiniei anti-ruse era Dumitru Brătianu, care într-un discurs ținut la 1847 cerea „[...] rechemarea la viață neatârnată a unui popor pe care despoții Nordului par a-l amenința cu o moarte apropiată”²².

Cert este că spre sfârșitul ocupației ruse (1834), atmosfera devenise potrivnică Rusiei, astfel că retragerea trupelor țariste peste Prut avea să fie salutăată ca „un eveniment fericit”²³. Cu toate acestea, Gheorghe Asachi – un alt cărturar afiliat regimului – avea să organizeze o reprezentație de teatru la plecarea lui Kiseleff²⁴. Este la fel de adevărat că sfârșitul ocupației ruse nu a însemnat și sfârșitul influenței rusești; aceasta avea să continue, cu diferite grade de impact într-un segment sau altul al societății din Moldova și Țara Românească: prin diferiți factori politici care reprezentau interesele țarului, și mai ales prin consulii Rusiei de la București și Iași, mult timp personaje atotputernice aflate în preajma domnitorilor pământeni, adeseori mai influenți decât aceștia²⁵.

Pentru a măsura impactul cultural al ocupației ruse în Principate, vom analiza în continuare două paliere ale societății: învățământul și presa. Credem că o privire asupra acestor segmente deosebit de importante pentru „starea de sănătate” a societății va aduce unele lămuriri în ceea ce privește rolul și imaginea Rusiei în societatea românească de dinainte de 1848.

Referitor la învățământ, vom căuta să analizăm măsura în care dezvoltarea sa a fost atinsă de regimul de ocupație. Două aspecte sunt semnificative: modul în care școlile din Principate au „asimilat” politica culturală promovată de regim (predarea limbii ruse), respectiv trimiterea de tineri români la studii la școlile și universitățile din Rusia. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, învățământul din Principate, cel puțin sectoarele lui superioare (gimnazial, universitar – „academiile”), era orientat după modelele apusene, mai ales francez. S-a încercat, prin diferite măsuri administrative, organizarea unor catedre de limba rusă la școli din București, Iași și alte câteva orașe, dar fără succes; profesorii de limba rusă se plâneau de dezinteresul general al elevilor și al celorlalte cadre didactice pentru materia lor, ba au existat chiar opoziții la impunerea predării limbii ruse²⁶. Să menționăm de asemenea că în principalele orașe din Muntenia și Moldova funcționa un mare număr de pensioane și școli private, conduse în general de „supuși străini” (francezi, austrieci și germani, greci) și români, dar printre aceste școli nu se regăsește nici una condusă de ruși sau cu predare în limba rusă, ceea ce confirmă eșecul încercării de impunere a limbii ruse în peisajul cultural și educațional românesc.

Este la fel de adevărat însă că influența unora dintre „specialiștii” aduși de ocupația rusească în Principate a fost una pozitivă: poate fi menționată aici contribuția doctorului Jacob Cihac la dezvoltarea învățământului medical și din domeniul științelor naturale sau contribuția lui Mihailik de Hodočin la crearea unei școli tehnice²⁷.

²¹ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 389-390.

²² I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 401.

²³ G. Blottner, *op. cit.*, p. 228-230.

²⁴ Eugen Lovinescu, *Gh. Asachi. Viața și opera sa*, București, Editura Casa Școalelor, 1927, p. 43.

²⁵ I. Varta, *op. cit.*, *loc. cit.*

²⁶ I.C. Filitti, *Principatele Române*, p. 352-354; Idem, *Domniile române*, p. 225-230; 598-616; G. Blottner, *op. cit.*, p. 229.

²⁷ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 600-601.

O măsură administrativă mult discutată în epocă a fost încercarea domnitorului Mihail Sturdza din Moldova de reorganizare a învățământului, având drept consecință, printre altele, înlocuirea limbii de predare română cu limba franceză. Măsura a fost etichetată de cercurile „naționale” ca fiind un adevărat „complot împotriva limbii naționale”²⁸. Nu știm în ce măsură evenimentul respectiv are vreo legătură cu Rusia și cu controlul exercitat de ea în Principate, dar este relevantă pentru frământările identitare ale epocii.

Un alt aspect care merită comentat aici este trimiterea de elevi și studenți români la școli și universități ruse. Este binecunoscută predilecția, încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, pentru școlile, gimnaziile și universitățile apusene, germane și italiene, dar înainte de toate franceze. Regimul de ocupație și factorii politici fideli influenței ruse au încercat să pătrundă și în acest sector al vieții culturale și sociale, cu atât mai mult cu cât ei nu vedeau cu ochi buni înrăurirea învățământului francez, colportor al unor idei și ideologii contrare spiritului Imperiului Țarist. De aceea, s-a încercat din răspuțeri limitarea sau chiar întreruperea tradiției trimiterii tinerilor de condiție bună la studii în Apus și prezentarea universităților ruse ca o alternativă²⁹. În acest sens, I.C. Filitti arată la 1915 că „Bibescu făcea dar greșea, pe care o făcuse și Rusia, de a crede că învățământul și răspândirea culturii puteau fi pe de o parte încurajate, iar pe de alta mărginite de un cerc tras de sferele cârmuitoare”³⁰.

Rusia a încercat să atragă spre universitățile ei (Moscova, Kiev, Harkov) pe cei dornici să studieze mai ales dreptul (specializarea preferată a studenților români în Occident) și teologia. În ceea ce privește studiile teologice, s-a obținut un succes parțial, prin trimiterea câtorva grupuri de tineri la seminariile teologice de la Chișinău, St. Petersburg și Moscova. Vasile Scriban-Popescu a fost unul dintre aceștia, iar un altul, Filaret Scriban, student la teologie la Kiev și care, devenit câțiva ani mai târziu rector al Seminarului Veniamin din Iași, a trimis la rândul său tineri dornici să studieze teologia în Rusia³¹. La 1843, mitropolitul Neofit al Țării Românești a obținut aprobarea pentru a trimite seminariști la școlile teologice de la Pesta, Atena și din Rusia. În anul următor, șapte fii de preoți din România au fost trimiși pe cheltuiala mitropoliei³², într-o primă fază la seminarul teologic de la Chișinău, pentru învățarea limbii ruse și acomodarea cu celelalte materii, urmând să-și continue apoi studiile la Academia duhovnicească de la Kiev³³. În cele din urmă, cei șapte seminariști nu au mai fost trimiși la Kiev, ci au ajuns la St. Petersburg și Moscova, unde s-au acomodat însă foarte greu, treptat – până la 1856 – toți întorcându-se înapoi, fără să-și finalizeze studiile³⁴.

Un produs al acestei politici culturale este Melchisedec Ștefănescu. Elev al Seminarului Veniamin din Iași, cu sprijinul rectorului seminarului, Filaret Scriban (format și el la școlile teologice ale Rusiei) și al domnitorului Mihail Sturdza, este trimis în 1848 (fără nici o legătură cu evenimentele revoluționare) la Kiev, la studii teologice (1848-1851), în cursul cărora s-a remarcat prin calitățile și preocupările sale teologice și istorice. La terminarea studiilor, a primit titlul de magistru în teologie și litere și a fost hirotonit în Lavra Pečerska³⁵.

Melchisedec Ștefănescu (cunoscut istoriografiei mai degrabă ca episcopul Melchisedec) avea să urce treptele ierarhiei Bisericii Ortodoxe, devenind episcop de Huși, al Dunării de Jos și,

²⁸ *Ibidem*, p. 606-609.

²⁹ G. Blottner, *op. cit.*, p. 229. Vezi și articolele lui G. Potra și A. Andronic în vol. *Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe*, București, Academia R.P.R. Institutul de Studii Româno-Sovietic, 1957, p. 150-172, 295-306.

³⁰ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 396.

³¹ Constantin C. Diclescu, *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui*. Cu un portret și cu excerpte din corespondență, București, Tip. Cărților Bisericești, 1908, p. 7 (și nota 1); I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 227, 601-606.

³² Vezi corespondența mitropolitului Neofit cu autoritățile Țării Românești și Rusiei, în Gh.I. Moiescu, *Bursieri români la școlile teologice din Rusia, 1845-1856*, București, Editura Seminarului de istoria bisericii române de la Facultatea de Teologie, 1946, p. 11-13, 51-97 (extras din *Biserica Ortodoxă Română*, LXIII, 1945, p. 11-12; LXIV, 1946, p. 7-9).

³³ *Ibidem*, p. 9-22.

³⁴ *Ibidem*, p. 22-40. Schițele biografice ale celor șapte bursieri în *ibidem*, p. 40-50.

³⁵ C.C. Diclescu, *op. cit.*, p. 7-9; Eftimie, episcopul Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile sale*, Roman, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1982, p. 13-17.

în finalul vieții, al Romanului. În paralel, a fost membru al Divanului ad-hoc al Moldovei și ministru al Cultelor în guvernul prin care Alexandru Ioan Cuza a secularizat mănăstirile, dar și profesor la diferite instituții de învățământ teologic³⁶. O consecință a studiilor sale în Rusia și a legăturilor ecleziastice pe care le avea acolo a fost rolul jucat în negocierile guvernului român cu Rusia în perioada tensiunilor diplomatice din anul 1868.

Un alt student în Rusia, originar din Muntenia, a fost Nicolae Gănescu, care a făcut studii de farmacie la Moscova sau, conform altor surse, la Harkov³⁷.

Pentru presă, epoca la care ne referim este remarcabilă prin tipărirea primelor gazete cu apariție relativ regulată. Primele periodice ale regimului regulamentar, apărute în anul 1829 cu aprobarea și sub supravegherea regimului au fost *Curierul românesc*, publicat de Ion Heliade-Rădulescu la București, respectiv *Albina românească* tipărită de Gheorghe Asachi la Iași. Alte ziare ale epocii sunt *Harpa românească*, *România*, *Dunărea*, *Magașin istoric pentru Dacia*, *Curiosul*, *Mozaicul* etc.³⁸.

Eugen Lovinescu vedea în Gheorghe Asachi pe „[...] românul cu cel mai larg orizont științific și literar, nu numai din Moldova, ci și din celelalte provincii românești”³⁹. În această perioadă s-a făcut remarcat prin activități culturale, literare, în domeniul educației și ca agent diplomatic al lui Ioniță Sandu Sturdza la Viena. După 1829 este unul dintre cei mai influenți oameni politici, de cultură și litere ai epocii⁴⁰. Deși activează și după 1848, în preajma revoluției este un personaj marginalizat, perceput ca fiind conservator și retrograd, om al Vechiului Regim⁴¹.

Gheorghe Asachi este editorul primului ziar moldovenesc, numit *Albina românească*. La 20 februarie 1829, Asachi înainta conțelului Minciaki, consulul general al Rusiei în Principate, un memoriu în care se solicita autorizație pentru publicarea unui ziar. Acesta urma să publice știri oficiale, ordine și decrete ale guvernului, notițe istorice și geografice, fapte interesante; la 7 aprilie se primea aprobarea guvernului rusec, iar primele numere au fost tipărite la 10, 15 și 17 mai 1829. Editorul expunea încă de la început politica ziarului său, care „[...] supt prea puternică Pavază a împărăției Rusiei s-au privilegiat, și prin ajutorul Eugeniștilor compatrioți s-au înființat”. Redacția „[...] nu se va abate de la acele ce privesc dogmele sfintei noastre religii ortodoxă, sevas cătră ocârmuirea și legile țării”⁴², politică sugerată și de consulul rus în autorizația sa și care avea să fie respectată: se publicau predominant știri și decrete oficiale, lipseau aproape complet știrile interne, cele din străinătate erau prezentate într-un mod neutru.

Unii istorici au insistat că apariția acestui ziar a fost pregătită de opinia publică, care aștepta de mult un periodic în limba română și că apariția lui nu are legătură cu războiul ruso-turc din 1828-1829 și cu regimul regulamentar⁴³. Istoricii mai vechi (Eugen Lovinescu) au arătat însă că *Albina românească* a fost „[...] născută sub ocupația rusească și sub privegherea unei censuri riguroase [...] nu putea fi decât un organ de înregistrare; condusă de un om harnic, cult, dar reprezentant al mentalității dintre 1821 și 48, idealul ei nu putea fi decât limitat la o bună stare economică și culturală și cadrele unei legalități, care nu pricepea noile idei revoluționare ce și-au făcut loc abia spre 1848”⁴⁴.

Nu intenționăm să punem în discuție pregătirea societății moldovenești pentru un asemenea act cultural, ci să evidențiem rostul *Albinei* de *organ de presă guvernamental*, calitatea sa de

³⁶ *Ibidem*, p. 19-22, 29-36.

³⁷ I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 235; Idem, *Principatele Române*, p. 362-363.

³⁸ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 384-385; I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 44-45; Idem, *Domniile române*, p. 253-255, 397-398, 620-624.

³⁹ Gh. Asachi, *op. cit.*, I, p. XII.

⁴⁰ *Ibidem*, p. XII-XXV; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 36-47.

⁴¹ *Ibidem*, p. 47; Gh. Asachi, *op. cit.*, I, p. XXIV-XXV; George Sorescu, *Gh. Asachi*, București, Editura Minerva, 1970, p. 101-105.

⁴² Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi, 1788-1869*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1969, p. 14; E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 41-42, 161-179. Vezi și G. Sorescu, *op. cit.*, p. 78-80.

⁴³ Al. Andriescu în *Gheorghe Asachi. Studii*. Coordonații: Marin Aiftincă, Al. Husar, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 93.

⁴⁴ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 159-160, 180-185.

tribună a ideilor pe care le exprima regimul regulamentar impus de Rusia (și care foarte curând avea să fie „cotată” drept conservatoare de către cercurile liberale și unioniste). Nicolae Iorga sublinia că gazeta era destinată în mod expres „pentru știri privitoare la oastea rusească de ocupație și pentru contribuții la cultura românească în Moldova”⁴⁵. Pentru a nuanța opiniile despre rostul presei regulamentare și cenzura exercitată asupra ei, merită amintit aici Mihail Kogălniceanu care, conform lui Garabet Ibrăileanu, l-ar fi văzut pe Asachi – redactor pe atunci al *Gazetei de Moldova* – plângând pentru că trebuia să înjure în paginile publicației pe filoromânii din țările Europei⁴⁶.

În concluzie, credem că trebuie să vedem în Gheorghe Asachi un om al epocii sale, un personaj central al regimului regulamentar, care a fost cel mai bine surprins de Garabet Ibrăileanu: din punct de vedere politic un conservator, din punct de vedere cultural un mare înnoitor⁴⁷.

Un personaj în multe privințe asemănător⁴⁸ este Ion Heliade-Rădulescu. Coleg de generație cu Asachi, traseul intelectual al cărturarului muntean avea să meargă într-o altă direcție. Deși angajat inițial de partea regimului și editor al primului ziar cotidian din Țara Românească, în deceniile 1830-1850 scrie și publică numeroase articole, satire și poezii în care denunță ocupația rusă și regimul regulamentar⁴⁹. Spre exemplu, *Repede aruncătură de ochi asupra limbei și începuturilor românilor* (1832) este o replică solid argumentată istoric la politica țaristă în Principate. La 1848, scria o cunoscută *Orație funebră [slavonismului]*, pamflet în care anunța în mod solemn moartea slovelor slavone.

Nu trebuie să uităm însă că, într-o primă fază a activității sale, Heliade-Rădulescu s-a aflat în foarte bune raporturi cu regimul regulamentar, a și fost editorul primei gazete din Muntenia, *Curierul românesc*, publicată paralel cu *Albina românească* a lui Asachi în anul 1829 și cu același caracter de oficios guvernamental. Un an mai târziu, avea să publice *Odă la campania rusească de la 1829*, o odă entuziastă la adresa Rusiei și a țarului, eliberatori ai popoarelor creștine oprimate de sub tirania otomană⁵⁰.

Imaginea Rusiei în societatea moldo-munteană a primei jumătăți a secolului al XIX-lea, așa cum reiese din scrierile contemporane de natură istoriografică, jurnalistică și memorialistică este una bivalentă, comportând importante nuanțări. Ea nu poate fi percepută nici exclusiv pozitiv, nici negativ. Contemporanii i-au recunoscut Rusiei rolul modernizator și reformator. Pe de altă parte însă, o dată cu trecerea timpului și cu progresele înregistrate de societate (progrese tot de Rusia potențate prin setul de reforme regulamentare), regimul regulamentar a fost perceput ca fiind unul retrograd devenind, aproape de anul 1848, un veritabil *Ancien Régime*. Așa cum se întâmplă adesea în istorie, regimurile cele mai reformatoare și modernizatoare devin, o dată cu trecerea timpului, desuete.

În plus, o privire asupra a două domenii distincte, în care regimul regulamentar și influența politică a Rusiei s-au putut manifesta din plin, mai precis învățământul și presa, confirmă cele de mai sus. Meritele Rusiei în trimiterea unor tineri la studii sau în crearea primelor gazete regulate nu poate fi negat, dar nu trebuie uitat nici substratul acestor acte de natură politică. Aceleași concluzii de pe urma analizei asupra locului jucat în regimul regulamentar de două personalități ale momentului, Gheorghe Asachi și Ion Heliade-Rădulescu, care își încep cariera în umbra regimului: în timp ce Heliade se distanțează, devenind un critic acerb al Rusiei și al panslavismului, Asachi rămâne un om al regimului, un progresist devenit, cu trecerea timpului, conservator. O privire aruncată asupra personalităților și carierelor lor ne ajută să înțelegem

⁴⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 743-744.

⁴⁶ G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 73.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 43-58.

⁴⁸ Exegețul G. Sorescu a pus problema însă invers: l-a considerat pe Asachi „un Heliade al Moldovei”, cf. G. Sorescu, *op. cit.*, p. 58-108.

⁴⁹ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 389-390.

⁵⁰ Ion Heliade-Rădulescu, *Opere*, vol. I. Ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 285-288; I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 256.

esența regimului și modul de funcționare a relației Rusia-societate în epoca regulamentară din Principatele Române.

RADU MÂRZA

**RUSSIA AND THE ROMANIAN PRINCIPALITIES DURING THE REGIME OF
REGULAMENTE ORGANICE. A CULTURAL PERSPECTIVE**

SUMMARY

During the third and fifth decades of the 19th century, the presence of Russia in the Romanian Principalities (Wallachia and Moldavia) was not only military and diplomatic, but also political and cultural. The present paper examines the cultural consequences of the Russian political control on three different levels: the general attitude of the public, the education and the media.

1. „*Public opinion*”. If at the beginning of the regime of *Regulamente Organice* Russia’s protectorship on the Romanian Principalities was accepted as a liberalization of the *Ancien Régime*, in the 1830’s Russia’s image deteriorated.

2. *Education*. Russia and the related authorities attempted to persuade the potential Romanian students, traditionally westward-oriented (France, Germany), to focus their interest on Russian universities.

3. *Media*. The media was also a means of Russian cultural pressure. The first daily newspapers published in Wallachia and Moldavia (*Curierul românesc* and *Albina românească*, 1829) were important not only as cultural innovations, but also as a mirror of the official discourse of the regime. The present paper focuses on Gheorghe Asachi and Ion Heliade-Rădulescu, two representatives of the regime and scholars with important careers, and attempts to shed more light on their contribution to the development of local media. Asachi remains all the time close to the authorities and is regarded by the liberal intelligentsia as a conservative. Heliade-Rădulescu also starts his career as a familiar of the regime, but in the 1830-1840s defines himself as an enemy of Russia.